

HODNOTY POSTOJE CHOVÁNÍ

ČESKÁ REPUBLIKA 2002-2012
SOCIÁLNÍ REPORT PROJEKTU EUROPEAN SOCIAL SURVEY

Vlachová Klára (ed.)

Recenzenti:

PhDr. Anna Šťastná, Ph.D.
doc. PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.
Mgr. Lucie Vidovičová, Ph.D.
JUDr. Petr Zeman, Ph.D.

Kniha vznikla v rámci projektu
„Vytvoření českého uzlu pan-evropského projektu velké výzkumné infrastruktury
European Social Survey (ESS – survey)“, grant č. LM2010012,
jehož poskytovatelem bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

© Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha 2013.
ISBN 978-80-7330-224-5

Česká republika 2002–2012: hodnoty, postoje, chování

Sociální report projektu European Social Survey

1. Úvod (Klára Vlachová)	5
2. Vztah mezi pracovním a soukromým životem (Jana Klímová Chaloupková)	7
3. Ageismus a mezigenerační vztahy (Romana Trusinová)	27
4. Zdraví a vyhledávání zdravotní péče (Jitka Buriánková a Dana Hamplová)	45
5. Postoje k sociálnímu zabezpečení (Olga Sivková)	65
6. Ekonomická morálka (Romana Trusinová)	78
7. Důvěra v instituce a sociální důvěra (Markéta Sedláčková)	96
8. Legitimita policie a trestních soudů (Klára Vlachová)	111
9. Politická aktivita (Klára Vlachová a Markéta Sedláčková)	126
10. European Social Survey (Klára Vlachová)	141
O autorkách	144
Rejstřík	146

Česká společnost zažila v letech 2002 až 2012 řadu událostí a změn – zadlužování státu a zavádění politik, které mají napomoci regulovat zneužívání systému veřejné zdravotní péče a systému sociální podpory, ekonomickou krizi dopadající na podniky, nárůst nezaměstnanosti a nárůst případů nemorálního ekonomického chování podnikatelů vůči zákazníkům a naopak, růst počtu narozených dětí i růst počtu důchodců a úvahy o tom, jak pomoci rodinám vybalancovat práci a rodinu, otevřené projevy předsudků vůči seniorům i přehlíženou diskriminaci mladých, pokles důvěry k vládám, parlamentům, politickým stranám a politikům a nárůst nových forem politické participace. Podobné události a změny však probíhaly i v ostatních evropských státech a stav i vývoj postojů, hodnot a chování populací evropských států zachytil v souvislosti s těmito událostmi a změnami evropský výzkumný projekt European Social Survey. Tuto knihu – sociální report – věnujeme postojům, hodnotám a chování a jejich změnám v české společnosti v posledních deseti letech. Naši výpověď o tom, co si myslí Češi a Češky, porovnáváme s výsledky za ostatní evropské země, které se projektu účastnily. Komparativní sociologie totiž není zvláštní druh sociologie, je to sociologie sama.

Prvním tématem, které zajímá vědce z nejrůznějších oborů (psychology, sociology, antropology, ekonomy, lékaře...), publicisty, politiky i zaměstnavatele, je vztah mezi pracovním a soukromým životem. Jana Klímová Chaloupková popisuje konflikt, který v současnosti řeší mnoho mužů a ještě více žen. Pracovní trh od nás vyžaduje, abychom byli vysoce kvalifikovaní, výkonní, flexibilní a bez rodinných závazků. Sociální normy a sociální politika státu na nás naopak vyvíjejí tlak, abychom měli děti a starali se o rodinu. Dostáváme se tak do protichůdných politických a sociálních tlaků: na zvyšování výkonnosti ekonomiky a na zvyšování klesající úhrnné plodnosti a zpomalení stárnutí populace. Někteří lidé se rozhodnou na 100 % věnovat své práci a vzdají se rodiny a dětí, jiní se rozhodnou věnovat pouze rodině. Většina se však snaží sladit práci, péči o děti, staré rodiče a prarodiče a čas na své záliby a odpočinek. Tato kapitola ukazuje, jak Češi a Češky vnímají vztah mezi pracovním a soukromým životem.

Stárnutí populace a změna demografické struktury obyvatelstva evropských zemí jsou provázeny stereotypizací a diskriminací na základě věku, známými jako ageismus. V České republice existuje stereotypní představa, že s rostoucím věkem se postavení člověka ve společnosti zhoršuje a že od 70 let věku výše jsou lidé vnímáni jako zbyteční, neproduktivní, nemocní, závislí na státních důchodech a státní zdravotní péči. Romana Trusinová v kapitole věnované mezigeneračním vztahům a ageismu ukazuje, do jaké míry je tato představa o postavení seniorů v české společnosti reálná. Přináší překvapivé zjištění, že věková diskriminace se týká i mladých lidí.

Stárnutí populace přináší nejen riziko v podobě věkové stereotypizace, ale také zvýšené nároky na zdravotní péči. Evropské státy se liší mírou, v jaké svým občanům na zdravotní péči přispívají. Podle statistik OECD kryje stát největší část (více než 80 %) celkových nákladů vydávaných na zdravotní péči v Nizozemsku, Norsku, Dánsku, Lucembursku a také v České republice, podstatně menším procentem pak přispívá ve Švýcarsku, na Slovensku, v Maďarsku a v Řecku. Češi také drží evropské prvenství v průměrném počtu návštěv u lékaře. Data přitom neukazují, že by byla česká populace nemocnější než populace jiných evropských zemí. Naopak, Česká republika patří mezi evropské země s nejrychleji rostoucí střední délkou života a muži i ženy prožívají delší období svého života ve zdraví, než je průměr v EU-27. Důvodem našeho „prvenství“ v počtu návštěv u lékaře je nejen dobrá dostupnost zdravotní péče, ale i to, že se čeští pacienti podílejí na nákladech na léčbu jen mizivým způsobem. Tento problém měly řešit nejen regulační poplatky ve zdravotnictví, ale také zvyšování spoluúčasti pacientů na léčbě. Dana Hamplová a Jitka Buriánková v kapitole věnované zdraví a vyhledávání zdravotní péče ukazují, jaké faktory ovlivňují vyhledávání zdravotní péče u nás.

Nejen zdravotní systémy, ale i systémy sociálního zabezpečení se liší stát od státu. Sociální zabezpečení je komplexní systém institucí a opatření, která vedou k zachování přiměřené životní úrovně občana v životních situacích, jako je například nemoc, invalidita, mateřství a rodičovství, dlouhodobá nezaměstnanost, stáří, úmrtí živitele atd. Názory veřejnosti na systém sociálního zabezpečení nejsou důležité jen pro realizaci potřebných reforem tohoto systému, ale i pro fungování celé ekonomiky. Například v případě, že se poskytované dávky jeví lidem jako velmi štědré v porovnání s výdělky ekonomicky aktivního obyvatelstva, zvyšuje se riziko jejich zneužití a větší závislosti části obyvatelstva na poskytovaných dávkách. Systém se tak může stát nákladnější, přičemž skrze sníženou zaměstnanost a znehodnocení lidského a sociálního kapitálu výkonnost ekonomiky může poklesnout. Olga Sivková v kapitole věnované postojům k sociálnímu zabezpečení ukazuje, jak lidé vnímají a hodnotí systémy sociálního zabezpečení a které systémy jsou podle názorů respondentů zneužitelné a demotivující.

Úřady státní správy se setkávají se snahami vyhnout se placení daní nebo nárokovat si neoprávněně sociální dávky. Malí podnikatelé i velké podniky se setkávají s fingovanými reklamacemi či nezaplaceným zbožím. Zákazníci zase s přebalováním potravin s prošlým datem spotřeby v obchodech, nabídkami nevýhodných smluv ze strany bank a jiných finančních institucí. Dozvídáme se o korupčních skandálech státních úředníků a politiků. Přestože má každá společnost pravidla, co je nemorální a co dokonce nezákonné jednání, lidé se nemorálního a nezákonného jednání v různé míře dopouští, aby získali neoprávněný finanční prospěch. V kapitole věnované ekonomické morálce ukazuje Romana Trusinová, kterých nemorálních či nezákonných praktik sledovaných ve výzkumném projektu European Social Survey se Češi dopouštěli a kteří aktéři jsou na trhu nejméně důvěryhodní.

Předpokladem pro to, aby lidé páchali co nejméně trestných činů, a v případě, že je spáchají, aby byli dopadeni a potrestáni, jsou fungující policie a soudy. Lidé očekávají, že tyto instituce budou dobře fungovat nejen z hlediska instrumentálního – budou postupovat legálně, napomáhat prevenci trestné činnosti, efektivně dopadat a usvědčovat pachatele trestných činů a ukládat jim spravedlivé tresty, ale také z hlediska normativního – budou sdílet stejné hodnoty jako občané a dbát na spravedlivé a transparentní postupy. Kapitola Kláry Vlachové věnovaná důvěře v policii a soudy ukazuje, jak Češi hodnotí práci policie a trestních soudů jak z instrumentálního, tak z normativního hlediska, a ukazuje, jak tato hodnocení souvisejí s jejich ochotou s těmito institucemi spolupracovat.

Zkušenosti se státními (vláda, parlament, policie, soudy) i velkými soukromými institucemi (banky, média) ovlivňuje spokojenost či nespokojenost lidí s jejich fungováním a vyjádření důvěry či nedůvěry v instituce. Dlouhodobá nespokojenost se může odrazit nejen v nedůvěře a zpochybnování existence jednotlivých institucí, ale může negativně ovlivnit i podporu občanů demokratickému režimu a zpochybnit jeho legitimitu. Ve výzkumném projektu European Social Survey je dlouhodobě měřena důvěra v policii, právní systém, národní parlament, politické strany, politiky, Evropský parlament, Organizaci spojených národů. Jaké důvěře se tyto instituce těší, zda důvěra k nim klesá či stoupá a s čím důvěra či nedůvěra k těmto institucím souvisí vysvětluje v kapitole věnované důvěře v instituce Markéta Sedláčková.

Jsou-li občané nespokojeni s fungováním institucí, mohou se pokusit změnit jejich fungování účastí v politice. Politické aktivity nejružnějšího typu jsou nejen prostředkem k dosažení politických cílů, ale pomáhají upevňovat občanskou společnost a vychovávat občany k umění vládnout. Nepočítáme-li nízkou a stále se snižující účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu (případně účast ve volbách do Senátu, krajských či obecních zastupitelstev či do Evropského parlamentu), jak moc jsou Češi politicky aktivní a jakých konvenčních či nekonvenčních politických aktivit sledovaných ve výzkumném projektu European Social Survey se účastní? Tuto otázku zodpovídá kapitola Kláry Vlachové a Markéty Sedláčkové věnovaná politické aktivitě.